

Underutveckling – 2 intervjuer med Samir Amin

Innehåll

Kapitalism och underutveckling i Afrika	1
Underutvecklingens politiska ekonomi	9

Kapitalism och underutveckling i Afrika

Rolf Gustavsson intervjuar Samir Amin (Ur *Zenit* nr 15 1969)

Den egyptiska ekonomen Samir Amin var till helt nyligen anställd vid FN:s Institut Africain de Développement Economique et de Planification i Senegals huvudstad Dakar. Numera är han professor i ekonomi vid universitetet i samma stad. Under 60-talet har han konsulterats av flera afrikanska regeringar och under tre år var han ekonomisk rådgivare åt Modibo Keita-regimen i Mali. Hösten 1968 arbetade han hos Kongo-Brazzavilles regering. Samir Amin har under senare år dokumenterat sig som en av de allra främsta Afrika-kännarna, både beträffande dagens förhållanden och den historiska utvecklingen. Särskilt hans senaste böcker är så viktiga att ingen seriöst Afrika-intresserad kan förbigå dem. I doktorsavhandlingen *Les effets structurels de l'integration internationale des économies pré-capitalistes* (Paris 1957), gör han en teoretisk analys av underutvecklingens natur och orsaker. Därefter har han publicerat grundliga, konkreta studier av olika länders ekonomiska förhållanden: *Trois expériences africaines de développement: le Mali, la Guinée et le Ghana*, (PUF, Paris 1965), *L'économie du Maghreb* (två band, Minuit, Paris 1966, kommer inom kort i aktualiserad version hos Penguin) och *Le développement du capitalisme en Côte d'Ivoire* (Minuit, Paris 1967). Den senast utkomna boken är en detaljrik och spännande analys av framväxten av en afrikansk företagare- och köpmannaklass i Senegal: *Le monde des affaires sénégalais*, (Minuit, Paris 1969). Tillsammans med historikern Catherine Coquery-Vidrovitch har Samir Amin i år avslutat en studie av Kongo-Brazzavilles ekonomiska historia som skall komma ut i höst. Och just nu är han i full färd med en sammanfattande analys av sambandet mellan kapitalism och underutveckling i tropiska Afrika efter de linjer som skisseras i den här intervjun, som är en av Amin godkänd komprimerad version av ett betydligt längre original.

September 1969

R.G.

Rolf Gustavsson: Vilket var det dominerande produktionssättet i det förkoloniala Afrika? Fanns det någonstans någon form av feodalism?

Samir Amin: De dominerande produktionssätten i de förkoloniala afrikanska samhällena var utomordentligt varierande. På det hela taget hade inte det förkoloniala Afrika nått en så framskriden nivå i produktionen och i handeln som Asien eller i Arabvärlden. I stora delar av Afrika och i synnerhet i skogsbältet var det dominerande produktionssättet vad som i allmänhet kallas 'bygemenskapen'. Den sträckte sig utanför byn och det saknades sociala statsorganisationer. Men redan långt innan kolonialiseringen hade det utvecklats mycket mer framskridna produktionsformer på hela savannen från Västafrika till Östafrika (från Senegal till Röda Havet och längs Indiska Oceanen). Det var i de här områdena som de stora imperierna och kejsardömena hade bildats: Ghana, Mali och Songhai, liksom i senare tid de

teokratiska organisationerna av samma typ i Senegal och i Nordnigeria. Dessas produktionssätt har ofta betecknats som 'feodalt'. Och det förtjänar denna beteckning i viss mening nämligen i den meningen att de härskande klasserna tillskansade sig en betydande del av sina inkomster genom överskottet från de underkuvade böndernas arbete. Men till och med i dessa områden bevarade bygemenskaperna viktiga 'primitivt kommunistiska' drag, t.ex. i familjeorganisationen och klan-solidariteten.

Enligt min mening är det enda riktiga fallet av feodalism kungadömet Mandi i Sudan. Men det var feodalism av arabisk typ och inte av europeisk. Det rörde sig om en organisation med fördelning av förläningar. Mandin hade sina lakejer som kom att bilda ett nytt feodalt skikt, skilt från klanaristokratin. En ny krigar- och jordägararistokrati exploaterade bondemassorna direkt och en betydande del av det ekonomiska överskottet härstammade från denna exploatering.

I andra delar av Afrika, särskilt på Atlankusten — Guldkusten, Kongo och Angola — hade det bildats ickemuselmanska afrikanska kungariket som hade andra kännetecken än de muselmanska sultanaten på savannen. Man har ibland också betecknat dessa 'feodala' trots att de var det i ännu mindre grad. Merparten av det ekonomiska överskott som de härskande klasserna levde på i dessa stater kom inte från exploateringen av deras egen bondemassa utan från vinsterna på slavhandeln. Den möjliggjordes genom krig som de här kungadömena förde mot sina grannar eller t.o.m. genom razzior som den härskande klassen organiserade i sina egna stater. Jag anser att just däri ligger den specifika karaktären i exploateringen och i det ekonomiska överskottets ursprung i tropiska Afrika jämfört med Asien och Arabvärlden.

Det ekonomiska överskottet ägnades huvudsakligen åt att förstärka de styrande gruppernas politiska makt, åt att bilda legoarméer, hovhållning etc. Förstärkningen av den politiska makten nödvändiggjorde inköp av vapen, krut osv. Dessa inköp betalades med slavar. Men man får inte glömma att merparten av det ekonomiska överskott som skapades under hela denna förkoloniala epok (mellan 1450 och slutet av 1800-talet) inte användes av de härskande klasserna i Afrika utan överfördes till Europa.

Vilka var effekterna av den koloniala erövringen på de förkoloniala samhällena?

Jag tror att man kan säga att de förkoloniala samhällena omvandlades fullständigt av den koloniala erövringen. Hela Afrika, med undantag av några isolerade 'öar' som bara omfattar några tusen människor, var och är integrerat i ett ekonomiskt system som är det dominerande kapitalistiska systemet. Man kan därför knappast längre tala om förkoloniala och förkapitalistiska samhällen i Afrika. De afrikanska samhällena kan inte förstås om man inte integrerar dem i en helhetssyn som måste vara global.

Först och främst har den koloniala erövringen skapat städerna som är förbindelselänken mellan den exploaterade landsbygden och de kapitalistiska länderna. De här städerna är helt och hållet koloniala skapelser, även om de i vissa fall baserats på stora förkoloniala byar eller tätorter. Det som kännetecknar dessa nya städer är att det är städer som har proletärer och lönearbetare men som saknar en lokal borgerlighet, eller är borgerligheten mycket ung och ännu lite utvecklad. Till och med de små och medelstora företagen har varit och är i många fall alltjämt uteslutande i händerna på utländska minoriteter: greker, libaneser och indier som 'importerats' av kolonialmakten.

På landsbygden har likaledes den agrara ekonomin fullständigt omvandlats genom den koloniala erövringen. Förvisso är jordbrukets kommersialisering ojämnt utvecklad, men nästan överallt finns det en marknadsinriktad produktion, för kolonialiseringen har skapat nya

behov (t.ex. uttaxeringen av skatt) som gjort det omöjligt för den afrikanske bonden att helt hålla sig utanför det koloniala systemet.

I de starkt kommersialiserade regionerna — Ghana, Elfenbenskusten, Nigeria, Kamerun — har nya samhällstyper skapats genom kolonialiseringen. I vissa regioner har det varit en ibland blomstrande utveckling av ett afrikanskt agrarkapitalistiskt samhälle av privata afrikanska små plantageägare och proletariserade lokala — eller oftare främmande — folkgrupper. I andra regioner har denna 'feodalism' varit ett hinder för en utveckling mot agrarkapitalism. Detta präglade speciellt den muselmanska savannen där de halvfeodala aristokratierna hade nått en framskriden utveckling före den koloniala erövringen. Men till och med i de här regionerna har det skett omvandlingar till följd av kolonialiseringen. I huvudsak har 'feodalismen' förstärkts. Ofta var den bara i sin begynnelse vid erövringen.

Det betyder att kolonialmakterna förstått att anpassa sig till de förkoloniala samhällstyperna?

Ja. När det koloniala systemet funnit förkoloniala samhällen som kunde ge dem en klass av kollaboratörer har det mycket väl förstått att utnyttja dem. Som i Senegal, Nigeria, Ghana, Somaliland, Kenya osv. I de här regionerna hade man en närmast indirekt kolonial styrelse. På den här punkten finns det en idé som är ganska allmänt accepterad men som förefaller mig mycket diskutabel. Det är idén om att den franska kolonialmakten skulle ha utvecklat ett system med direkt styrelse och att den brittiska kolonialmakten skulle ha utvecklat ett system med indirekt styrelse. Förvisso var inte teorierna desamma i Frankrike och i England men i praktiken har den franska och den brittiska kolonialmakten handlat på ett mycket likartat sätt. Överallt där de solida lokala samhällena lämpade sig för indirekt styrelse har man haft sådan. Vad man kan säga är att de engelska kolonierna i allmänhet var rikare och därmed mera lämpade för indirekt styrelse.

Vilken roll har tvångsarbetet spelat i den koloniala omvandlingen?

Det faktum att den afrikanska kontinenten på det hela taget är underbefolkad tillsammans med kommunikationssvårigheter, svagheter i den koloniala administrationen o.d. drev kolonialmakterna att söka framtvunga jordbrukets kommersialisering med alla medel, särskilt tvångsarbete. Men man måste komma ihåg att tvångsarbetet bara infördes som en nödåtgärd. Det vill säga så snart som klassdifferentieringen, befolkningstrycket, den privata äganderätten av jorden och andra liknande betingelser blivit tillräckliga för att tvinga bönderna att emigrera och att proletariseras i städerna eller på plantagerna så övergavs tvångsarbetet till förmån för lönearbete.

I de rikare regionerna, särskilt i de engelska kolonierna, måste man gå tillbaka till kolonialiseringens början för att finna dessa primitiva former av tvångsarbete. I de fattigare franska kolonierna har de däremot funnits ända till 1950.

En tvångsarbetet närstående form är apartheid-politiken i Sydafrika och reservatpolitiken i Rhodesia. Denna politik består i att ruinera de afrikanska bygemenskaperna för att tvinga en del av bönderna att flytta och bli lönearbetare antingen på plantagerna, i gruvorna eller i städerna.

I denna proletarisering av bondemassorna har den potentiella lokala borgerligheten spelat den klassiska roll som en borgerlighet bör spela. Det afrikanska exemplet på denna process är kanske det vackraste i den moderna historien. Den lokala borgarklassen tog ledningen i rörelsen för kravet på arbetskraftens frigörelse och drog med sig bondemassorna. På Elfenbenskusten t.ex. har Houphouët-Boigny, som själv är plantageägare och ledare för nationalist-

rörelsen, fört en mycket våldsamt kamp för tvångsarbetets avskaffande. Och från den dag då tvångsarbetet avskaffades har den afrikanska borgerligheten kunnat utveckla sig i en otroligt snabb takt — en takt som inte ens Houphouët-Boigny själv kunnat ana.

Det bör också sägas att när man känner till tvångsarbetets omfattning — det berörde miljontals bönder — så kan man knappast tänka sig att renodlat förkapitalistiska samhällstyper kunnat överleva i Afrika annat än hos några isolerade pygméer.

Vilka möjligheter finns det då för den s.k. afrikanska socialismen? Den sägs ju ofta grunda sig på de förkoloniala icke-kapitalistiska samhällsförhållandena.

Denna teori som har sitt ursprung i kolonial-administrationen har tagits upp av personer som framträder under en revolutionär etikett. Men det är en teori som verkligen var en modesak och som redan förefaller i hög grad passé, för kritiken av den har varit utomordentligt förintande.

I sin mest extremistiska form går teorin så långt att den hävdar att de minst framskridna samhällena kan bli kärnan i det socialistiska samhällsbyggandet. Men denna teori förbiser vissa helt fundamentala förhållanden. Det första är att Afrika inte är en bondekontinent, som en legend vill göra gällande. Även om det varierar från region till region så finns det nästan överallt väl utvecklade urbana strukturer. I vissa länder omfattar de 25 eller 30 eller 40 procent av befolkningen. Å andra sidan har det på landsbygden redan utvecklats betydande zoner med klassdifferentiering. Det rör sig antingen om afrikansk plantagekapitalism eller gammal 'feodalism' som förstärkts genom kolonialiseringen. Följaktligen är de föga framskridna samhällstyperna i minoritet i Afrika.

Vad man kanske kan säga är att om det från städerna och från den framskridna landsbygden kan byggas upp ett socialistiskt samhälle så kan kanske de föga framskridna zonerna dras med relativt lätt i detta samhällsbygge. Kanske kommer de mindre markerade klassmotsättningarna där att underlätta den socialistiska omvandlingen av dessa zoner. Men det är säkerligen inte från dem som det socialistiska samhällsbyggandet kan utvecklas.

I den *nationella* kampen kan dock dessa mindre utvecklade regioner spela en stor roll. Ty dessa regioner är också underkuvade och ofta under extremt brutala former. De allmänna betingelserna där underlättar guerillakrigföring — framför allt därför att kommunikationsväsendet är minst utbyggt där. Tidigare skulle kanske en sådan motståndskamp mot förtrycket ha varit meningslös men nuförtiden är det inte så längre för de här regionerna är inte längre ideologiskt isolerade. Som t.ex. i Guinea-Bissau där den väpnade kampen kunnat få fotfäste därför att det på en gång funnits ett akut behov av revolt mot det ultrarassistiska förtrycket och en politiskt och ideologiskt klar-synt ledning, som förstått att utveckla en strategi som ingår i *den globala kampen för socialism*. Men faran finns att de småborgerliga elementen tillägnar sig vinsterna av denna väpnade kamp om imperialismen plötsligt skulle gå med på en kompromiss. Och denna fara är tyvärr inte bara teoretisk: det visar utvecklingen i Algeriet. Den väpnade kampen förs också i andra regioner som till synes också är föga framskridna (t.ex. reservaten i Zimbabwe). Men det är bara skenbart, för dessa till synes efterblivna regioner är mycket starkt bundna till de framskridna regionerna: reservaten levererar där liksom i Sydafrika proletariatet till gruvorna och städerna. Därför är de revolutionära möjligheterna utan tvekan goda i dessa regioner.

Vilka är orsakerna till den politiska avkoloniseringen och varför har inte denna modifierat de ekonomiska förhållandena?

Jag tror att den politiska avkoloniseringen i Afrika varit en biprodukt till förändringarna i de globala styrkeförhållandena. Det avgörande datumet är revolutionens seger i Kina som medfört en betydande knuff framåt för nationaliströrelserna i hela tredje världen. Som ett resultat av denna har imperialismen tagit initiativet till förändring, framförallt till att de afrikanska staterna *fått* självständighet. De har fått den i den meningen att koloniseringen ägde rum innan det verkligen växt fram en rörelse som krävde den. Visst fanns det nationalist-rörelser före självständigheten och ibland har också våldsamma sammanstötningar mellan de afrikanska massorna och kolonialmakten ägt rum. Men på det hela taget har det i Afrika inte funnits en solid lokal borgerlighet (som i Asien och i Arabvärlden) som sedan decennier krävt en politisk självständighet som var förenad med ekonomiska förändringar till denna borgerlighets förmån.

En annan orsak till den politiska avkoloniseringen är nog också att kapitalet under de senaste årtiondena markerat en mycket kraftig tendens mot internationalisering inom Europa och genom det amerikanska kapitalets penetration i Europa. En av konsekvenserna av detta är internationaliseringen av kapitalismen i Afrika. Den gamla koloniala ordningen med 'reserverade jaktmarker' har satts ifråga och kanske är den nya formen med självständiga stater en bättre garanti för denna internationalisering av kapitalet.

Men den politiska avkolonialiseringen har likväl haft som följd att den skapat gynnsamma betingelser för en omprövning av de koloniala ekonomiska systemen. Från vem? Å ena sidan från de lokala borgerligheter som var svagt utvecklade före självständigheten och som under den nya administrationens beskydd kunnat skapa sig större rikedomar. Dessa ifrågasätter nu proportionerna för uppdelningen av det ekonomiska överskottet mellan det koloniala kapitalet och dem själva. Ett aktuellt exempel på detta är Senegal där den lokala borgerligheten nu säger sig vara mogen för att överta den kommersiella sektorn. Och liknande tendenser finns i flera andra afrikanska länder och tar sig ideologiska uttryck i krav på afrikanisering.

Denna omprövning kommer ibland från den administrativa borgerligheten som är en produkt av avkoloniseringen. Man måste studera länderna var för sig, men där det utvecklats en administrativ borgerlighet och där det saknats en solid lokal borgerlighet av traditionell typ går den dominerande tendensen mot utveckling till statskapitalism. Och denna sker på det koloniala kapitalets bekostnad. Det bästa exemplet på detta är nationaliseringarna av koppargruvorna i Kongo-Kinshasa och nyligen i Zambia. Och det är denna tendens mot statskapitalism som är den s.k. afrikanska socialismens kärna. I de s.k. socialistiska länderna som Ghana på Nkrumahs tid, Modibo Keitas Mali och dagens Guinea och Tanzania är denna utomordentligt markerad.

Ser du några möjligheter för någon form av afrikansk kapitalism utanför den koloniala hegemonin?

Den afrikanska kapitalismen har de facto utvecklats inom den koloniala hegemonins ram, den är en biprodukt av kolonialismen. Detta betyder inte nödvändigtvis att den inte kan utvecklas av sig själv. Men enligt min mening är dess möjligheter utomordentligt begränsade och dagens omprövning är bara en omprövning av en viss sorts kolonial hegemoni och inte av själva beroendeförhållandet; d.v.s de här borgerligheterna förblir beroende.

I den ekonomiska litteraturen om underutvecklingen i Afrika talas det ofta om de afrikanska ekonomiernas s.k. 'dualistiska' karaktär och underutvecklingen förklaras av de förkoloniala och förkapitalistiska samhällsförhållandena. Vad anser du om denna teori?

Det är en teori som är på modet och som säger att de underutvecklade ekonomierna känne-

tecknas av samexistensen av två sinsemellan isolerade ekonomiska sektorer. Den ena skulle vara en förkolonial och förkapitalistisk sektor, den andra en modern sektor som införs genom kolonialiseringen. Denna tes förefaller mig synnerligen enkel, för att inte säga förenklad, för den tar inte hänsyn till att det var hela det förkoloniala ekonomiska systemet som omvandlades genom kolonialiseringen. Teorin har introducerats i Latinamerika av nordamerikanska ideologer och den har varit föremål för en utomordentligt förgörande kritik som bör betraktas som giltig inte bara för Latinamerika utan för hela tredje världen. Underutvecklingen är en modern historisk företeelse. Den är resultatet av kolonialiseringen. D.v.s. den är resultatet av en specifik omvandling av de förkapitalistiska ekonomierna av en utländsk kapitalism. Man får inte förväxla detta speciella historiska fenomen med banala symptom som låg per capita-inkomst. Före kapitalismens utveckling i Europa hade de europeiska ekonomierna låga per capitainkomster, jämförbara med de i tredje världen idag, men de europeiska ekonomierna var inte underutvecklade. Men de underutvecklade ekonomierna däremot kan bara förstås och förklaras med hjälp av den koloniala historien. Introduktionen av en utländsk kapitalism har medfört speciella omvandlingar av de förkoloniala samhällsförhållandena och medfört vissa företeelser som jag sammanfattar under tre rubriker:

(1) Betydande ojämnheter i produktivitet mellan och inom de olika ekonomiska sektorerna. Detta är det vetenskapliga uttrycket för en stor banalitet: den samtidiga förekomsten av bönder som bedriver hackbruk och som använder traktor etc.

(2) Frånvaron av strukturering. Det vill säga de 'moderna' enheterna framstår inte som sinsemellan kompletterande enheter i en homogen och koherent helhet som är centrerad kring sig själv, utan som på kolonins territorium belägna inbördes isolerade förlängningar av en ekonomi vars gravitationscentrum är i metropolen, i det högutvecklade herrelandet.

(3) Strukturellt utländskt beroende, vilket är en konsekvens av de båda föregående.

De här kännetecknen tillåter dock inte att man klassificerar den underutvecklade världens ekonomiska strukturer i förkoloniala och efterkoloniala strukturer som skulle samexistera, för hela systemet är underkastat det utländska kapitalets dominans. Och trots att systemet just saknar homogenitet och är sammansatt av enheter som har olika ekonomisk ålder, så kan inte hela systemet förstås om det inte betraktas som ett bihang till metropolens dominanta ekonomi. Det är en dominans av det kapitalistiska produktionssättet över det 'förkoloniala' som erövrats och omvandlats, för det är den 'traditionelle' bonden som producerar för ex-port. Men det är inte enbart en dominans över produktionen utan den manifesteras också politiskt och ideologiskt.

Det faktum att underutvecklingen inte är resultatet av de förkoloniala samhällsförhållandena utan av kolonialiseringen är skälet till varför man mycket klart måste skilja på en verklig utvecklingspolitik (som består i att förändra dagens ekonomiska struktur och i att lägga grunden till en koordinerad och självständig utveckling av hela den nationella ekonomin) och den partiella utvecklingspolitiken som jag kallar 'tillväxtpolitik' och som avser att höja per capitainkomsten o.dyl, utan att bekymra sig om att förändra beroendeförhållandet mellan de koloniserade länderna och den dominerande världskapitalismen.

Förkastandet av tesen om dualismen medför också självklara och mycket betydelsefulla politiska konsekvenser. Nämligen om utveckling inte bara är detsamma som den moderna kapitalistiska sektorns tillväxt på bekostnad av den 'förkapitalistiska', då är vägen stängd för en kapitalistisk utveckling under den nationella borgerlighetens ledning. För systemet har sin logik i sin helhet och hela samhället är underkastat den utländska kapitalismens dominans och

det finns ingen utväg för en autonom kapitalism.

Finns det någon relation mellan graden av integration i det koloniala, kapitalistiska systemet och graden av underutveckling?

Ja, det finns en relation. Ju mer en ekonomi är integrerad i och behärskad av det kapitalistiska systemet desto mer förtjänar den att betecknas underutvecklad, även om de ytliga symtomen som den genomsnittliga per capita-inkomsten är högre än i en annan mindre integrerad ekonomi. Så t.ex. menar jag att i Afrika är Kongo och Ghana mer underutvecklade än Etiopien. För de kännetecknen som jag angav tidigare är mera markerade i de båda förstnämnda staterna. Och följaktligen har deras ekonomier större svårigheter för en verklig ekonomisk utvecklingspolitik. Men på samma gång, och just därför att de är mer integrerade, så är motsättningarna mera tillspetsade vilket avspeglar sig i de här kännetecknen. Omvandlingarna har varit mera djupgående och följaktligen är de sociala krafter som fordrar en förändring och som har ett intresse av en verklig utveckling mera framskridna. Det vill säga att det är i dessa länder där den koloniala omvandlingen gått längst och där hindren för en utveckling är starkast som de sociala krafter som är kapabla att genomföra de nödvändiga förändringarna är mest utvecklade. Tesen och antitesen närmar sig sin kulmen och det ögonblick då uppbyggnaden av ett nytt samhälle blir en objektiv nödvändighet.

I vissa länder finns det vid sidan om det kommersialiserade jordbruket en industrisektor som liksom jordbruket är deformerad och beroende av utlandet. Som i Senegal, Elfenbenskusten, Ghana, Kenya, Kongo, Nigeria och Kamerun. Dessa lätta industrier utgör inget komplement till någon lokal basindustri utan till industrierna i Europa och i Förenta Staterna. Naturligtvis är den här integrationsformen mera djupgående och mera avancerad än den enkla varuutbytet mellan jordbruksprodukter från kolonierna och färdigvaror från de utvecklade länderna. I denna integrationsform sker nämligen inte bara ett enkelt utbyte av varor utan också en kapitalström. Och detta utgör ytterligare ett hinder för de länder som vill föra en verklig utvecklingspolitik, eftersom de måste anlägga kompletterande basindustrier, vilket alltid är svårt.

Sammanfattningsvis kan man alltså säga att underutvecklingen är en kumulativ process som korrelerar med kapitalismens expansion i kolonierna?

Ja, utan någon som helst tvekan. Det vill säga, ju mer det kapitalistiska, koloniala systemet utvecklas desto mer utvecklas underutvecklingen, även om per capita-inkomsten ökar. Underutvecklingen är nämligen bara en aspekt på kapitalackumuleringen i global skala inom hela det kapitalistiska systemet. Och den underutvecklade världen har en specifik roll i detta system vilket medför att det sker en tilltagande polarisering till förmån för de kapitalistiska metropolerna.

Ett av bevisen för denna korrelation är det faktum att alla de perioder av relativ utveckling (i huvudsak industrialisering) som funnits i Afrika infaller vid tidpunkter då de dominerande metropolerna genomgått djupa kriser och då följaktligen det koloniala herraväldet avtagit i styrka. Det är under den stora 30-talskrisen (f.d. belgiska Kongo) och under andra världskriget (Kenya, Senegal, Ghana, Nigeria) som Afrika gjort sina viktigaste ekonomiska framsteg. Under perioder med fred, då det koloniala herraväldet var starkare, har Afrika däremot varit stagnerande. Man ser korrelationen väl.

Detta gör att termen på modet 'utvecklingsländer', inte svarar mot någonting i verkligheten. Det är istället fråga om länder som underutvecklas och vars underutveckling fördjupas för varje dag. Och alla tvingas erkänna det faktum att klyftan mellan den utvecklade världen och den underutvecklade inte minskar utan ökar.

Inom ramen för den koloniala hegemonin avstannar den ekonomiska tillväxten efter en viss tid. Varför?

Ja, vi har mycket tydliga exempel på detta i Afrika: Ghana, Nigeria, Kongo, Senegal. Och man kan fråga sig varför. Först och främst därför att det exportinriktade kommersialiserade jordbruket avstannar, av två anledningar. För det första på grund av jordbrukets naturliga betingelser och på grund av den stagnerande efterfrågan på de kapitalistiska marknaderna. För det andra därför att de lokala lätta industrierna når en mättnadspunkt. För att nå vidare fordras att man systematiskt anlägger kompletterande basindustrier och att man radikalt omvandlar de tekniska och sociala förhållandena inom jordbruket. Det vill säga: man måste just ta sig ur integrationen i det kapitalistiska systemet, en sak som inte kapitalismen kan göra själv. Följaktligen låser sig systemet vilket medför ett ökat utländskt beroende eftersom vissa företeelser fortsätter att utvecklas även därefter. T.ex. de administrativa och sociala behoven, urbaniseringen osv. Det finansiella systemet blir inte längre kapabelt att tillfredsställa dessa behov. Behovet av 'u-hjälp' växer då, 'u-hjälp' som just går till den offentliga sektorn och till den administrativa borgerlighetens privata konsumtion. Men det är en 'hjälp' som inte löser de ekonomiska problemen.

Under hela denna period av ekonomisk tillväxt till följd av den koloniala exploateringen kan man alltså inte tala om ekonomisk utveckling utan om tillväxt utan utveckling. Det är en tillväxt som följs av en fördjupad underutveckling. Begreppet ekonomisk tillväxt är ett banalt och ytligt begrepp som mycket klart måste skiljas från det mycket mer omfattande begreppet ekonomisk utveckling. I koloniserade länder innebär det senare djupgående strukturella omvandlingar, för utveckling är inte bara en ökning av per capitainkomsten utan också en systematisk och medveten uppbyggnad av en homogen och självcentrerad ekonomi som är dynamisk utan ständig hjälp utifrån.

Afrikas ekonomiska historia liksom tredje världens ekonomiska historia handlar om ekonomisk tillväxt utan utveckling, en tillväxt som ibland har varit mycket stark, men som följts av en fördjupad underutveckling. Hela Afrika har haft mer eller mindre markerade perioder av varierande längd med ekonomisk tillväxt. Först naturligtvis i de först koloniserade länderna (som i Senegal, det dåtida Guldkusten, Södra Nigeria, f.d. belgiska Kongo och senast Elfenbenskusten). Det är bara i länder som i Etiopien (som bara varit koloniserat under fyra år) och som övre Volta, Ruanda, Burundi och Tchad på den fattiga savarinen som detta inte skett. Problemet har studerats i Liberia av ett amerikanskt forskarlag som kommit fram till ett resultat som helt överensstämmer med mitt eget från Elfenbenskusten och vi har oberoende av varandra kommit fram till samma uttryck: tillväxt utan utveckling. (Se: Clower/Dalton/Harwitz/Walthers: *Growth without Development*, Northwestern University Press, Evanston, Illinois 1966).

Ur det här perspektivet kan man alltså tala om en sydamerikanisering av Afrika?

Ja. Afrika underutvecklas i en mycket snabb takt för närvarande. Det är inte en kontinent som sover! Det innebär att de problem som man idag har i Latinamerika mycket snart kommer att dyka upp också i Afrika. Och man ser f.ö. redan de yttre symtomen: bondeuppror som i Kongo, Kamerun, Kenya och på andra ställen, militärkupper, betydande urbana revolter osv. Och detta sker inte i länderna på den fattiga savannen utan i de mest underutvecklade regionerna.

Anser du att det finns något samband mellan kapitalismens utvecklingsgrad och nationalist-rörelsernas karaktär i Afrika?

Ja, jag tror att det finns ett sådant samband som inte är specifikt för Afrika utan som är vanligt i hela den koloniserade världen. Det är i de länder där kapitalismen utvecklat de skarpaste motsättningarna som nationaliströrelserna har möjlighet att bli radikalast. Men det betyder inte att de alltid är det. Det finns yttre betingelser som kan gynna eller bromsa detta samband.

Det bästa exemplet är Kongo-Kinshasa där självständighetskampen var den våldsammaste på hela kontinenten. Det är också det mest industrialiserade landet i tropiska Afrika. Och i dag i Senegal, som är det tidigast koloniserade landet, upplever man oroligheter av en omfattning som tidigare varit okänd i Afrika.

Man måste komma ihåg att det koloniala systemet utvecklar både det lokala proletariatet och den lokala borgerligheten. Följaktligen är det i de länder där nationaliströrelsen har möjlighet att vara mest radikal som den politiska kampen är längst framskriden. Men inte nödvändigtvis på kort sikt mest revolutionär för nationaliströrelsen kan bli beslagtagen av den lokala borgerligheten i dessa länder. Det aktuella exemplet är Biafra, som ju är den mest framskridna regionen i Nigeria. Och där har nationalistkampen tagit sig det mest våldsamma uttryck, men under ledning av den lokala borgerligheten. Man kan jämföra Biafra med Sudan och söderns revolt mot förtrycket från norr. Trots den skenbara omfattningen i denna revolt har den inte alls kunnat utveckla samma styrka som i Biafra, just därför att södra Sudan saknar både en borgerlighet och ett proletariat som skulle kunna ge revolten en stark och effektiv ledning. Motsatsen är fallet i Etiopien där provinsen Eritrea är den mest framskridna i hela landet just därför att den koloniserats av italienarna i sjuttio år. Och regionaliströrelsen där är verkligen ett hot mot Etiopiens administrativa enhet eftersom den kan stödja sig på moderna och solida sociala krafter. Däremot tycks inte regionaliströrelserna hos Somalinomaderna och Gallabönderna nämnvärt bekymra centralregeringen i Addis Abbeba trots att de omfattar stora bondemassor. Men de saknar de moderna krafter som skulle ge rörelsen stadga.

Det vill säga, det finns ett samband mellan graden av kolonial exploatering och de politiska rörelsernas styrka och stadga. Men rörelserna är inte nödvändigtvis de mest revolutionära, ty den koloniala exploateringen utvecklar dialektiskt och parallellt både proletariatet och borgerligheten. Och under en viss tid har båda möjlighet att leda dessa rörelser. □

Underutvecklingens politiska ekonomi

Rolf Gustavsson intervjuar Samir Amin (Ur *Zenit* nr 24/4 1971)

Redan i nummer 15 (1969) [*se artikeln ovan*] kunde vi här i *Zenit* presentera den egyptiske ekonomen *Samir Amin*. I intervjun om *Kapitalism och underutveckling i Afrika* skisserade han en syn på underutvecklingsproblemen som efterhand blivit allt mer spridd och accepterad. *Samir Amin* byggde då främst på en rad konkreta studier av olika afrikanska länder och listan över hans verk av den typen har förlängts ytterligare: *Histoire Economique du Congo 1880 — 1968* (tillsammans med Catherine Coquery-Vidrovitch, Anthropos 1969), *Le Maghreb moderne* (Minuit 1970, eng. övers. Penguin 1971) och *L'Afrique de l'Ouest bloquée* (Minuit 1971). I de här fallstudierna saknas tyvärr i regel en diskussion av de teoretiska förutsättningarna och slutsatserna, vilket gjort att exempelvis boken om Maghreb fått en mycket strikt deskriptiv karaktär. Parallellt med dessa empiriska analyser har emellertid *Samir Amin* försökt sammanfatta en kritik av den borgerliga ekonomin i allmänhet och dess analys av uländernas problem i synnerhet i den 600-sidiga studien *L'Accumulation à l'échelle mondiale — Critique de la théorie de sousdéveloppement* (Anthropos, 1970). Genom denna kritik

försöker han skapa grundvalarna för en ny teoretisk förklaringsmodell av underutvecklingens ursprung, mekanismer och kännetecken. *L'Accumulation* har i Frankrike väckt berättigad uppmärksamhet. Samtidigt med att första upplagan är slut börjar översättningar komma ut på italienska, spanska, engelska, tyska o.s.v.¹

Den här intervjun är på en gång en fortsättning på den som publicerades i nummer 15 och en kortfattad presentation av några av de centrala tankegångarna i *L'Accumulation*. Dessutom diskuteras några av oklarheterna och teoretiska svårigheterna i Amins analys, vilket för övrigt kommer att utvecklas i en efterskrift till den andra upplagan. Stort utrymme ägnas också åt frågan om 'ojämnt utbyte' som för närvarande är föremål för en intensiv vetenskaplig och politisk diskussion i Frankrike. Ett smakprov ur denna debatt gavs i *Zenit* nr 19 (1970) i meningsutbytet mellan Arghiri Emmanuel — författaren till *L'échange inégal* (Maspero 1969) — och Charles Bettelheim. Vidare anknyter Amin till en helt ny diskussion som börjat utvecklas framför allt i Latinamerika om det beroende som skapas genom de stora internationella bolagens tendens att monopolisera den vetenskapliga och teknologiska kunskapen. Det är en form av beroende som försumrats i analysen av den samtida imperialismen och som belyser begränsningarna i den klassiska nationaliserings- och industrialiseringspolitiken i 'progressiva' u-länder som Tanzania, Algeriet och Guinea.

Intervjun bör läsas som ett komplement till *Kapitalism och underutveckling i Afrika* (nr 15) och *Arbetarnas internationella solidaritet* (nr 19). Dessutom kan artikeln Kapitalismens utveckling i Afrika i *Södra Afrika* nr 11 (1971) och Samir Amins bidrag i min antologi *Kapitalismens utveckling i Afrika – Studier i Afrikas moderna historia* (Cavefors 1971, 2 volymer) underlätta förståelsen av de tankegångar som han skisserar här. För en introduktion till den marxistiska värdeteorin som Amin tar upp flera gånger rekommenderas Dencik/Herlitz/Lundevall: *Marxismens politiska ekonomi* (Zenitserien, Cavefors 1969)

Samir Amin är sedan två år direktör för FN:s *Institut Africain de Développement Economique et de Planification* (IDEP) i Dakar och professor i nationalekonomi vid universiteten i Dakar och Poitiers.

R. G.

Rolf Gustavsson: *I din Accumulation à l'échelle mondiale [Den globala kapitalackumuleringen] som har undertiteln 'en kritik av teorin om underutvecklingen' börjar du med att kritisera den borgerliga ekonomiska teorin i allmänhet. Varför det?*

Samir Amin: Ja, i *Accumulation* ger jag stor plats åt en kritik av den subjektiva värdeteorin d.v.s. den marginalistiska teorin som är den vanligaste teorin på universiteten. Jag tror att det är viktigt att göra det av pedagogiska skäl så att inte undervisningen i den ekonomiska teorins grunder skiljs från diskussionen om underutvecklingsproblemen. Det förefaller mig också nödvändigt av teoretiska skäl. Om man nämligen inte bara skall peka på uppenbara fakta som står i strid med vad den borgerliga u-landsteorin påstår måste man ge den här kritiken en teoretisk status. Man måste gå till grunden, och varje gång som man går till grunden måste man nödvändigtvis kritisera den s.k. ekonomiska vetenskapens centrala teoretiska delar d.v.s. den subjektiva värdeteorin. Jag ägnar t.ex. stor betydelse åt Piero Sraffas arbeten som är en

¹ Boken finns översatt till svenska, se [Den globala kapitalackumuleringen](#) (på marxistarkivet)

påminnelse om marginalismens totala misslyckande. Det är för övrigt intressant att konstatera att den mest grundläggande kritiken av marginalismen inte gjorts av en marxist utan av en marginalist som i slutet av sin karriär genom den interna kritiken av marginalismen upptäcker den marxistiska värdelektionen.

Utgångspunkten måste vara att samhället är uppdelat i klasser och att styrkeförhållanden mellan dessa klasser bestämmer nationalinkomstens fördelning, räntabilitet, val av tekniker, val av industrier, ackumulationens mekanismer o.s.v. Följaktligen finns ingen ekonomisk rationalitet som står ovanför de sociala styrkerelationerna. Alla myter, inberäknat de pånyttfödda myterna i Östeuropa, om värdet av räntabilitet i sig försvinner. Masken av lägsnas på nytt: den ekonomiska räntabiliteten bestäms av de sociala styrkeförhållandena. Det är från denna grundläggande utgångspunkt som man måste studera den internationella arbetsfördelningen, alltså kapitalackumulationen på världsnivå som innebär utveckling i centrum och underutveckling i periferin.²

Den borgerliga teorins grundfel kommer från en önskan att betrakta de ekonomiska problemen som oberoende av politiska problem och samhällets uppdelning i klasser. Eftersom man förnekar dessa grundläggande förhållanden utvecklar man istället felaktiga teorier som den monetära teorin och teorier om faktorsammansättningen i produktionen. Det är därför intressant att se att Hans Singer i en av sina senaste artiklar erkänner att problemet inte ligger i faktoruppsättningen.³

'Ett annat sätt att säga det är att det förefaller missvisande att alltför mycket betona faktoruppsättningen. Snarare borde vi tänka mer på faktor användningen.'

Det är uppenbart att den här betoningen av faktoruppsättningen är ett resultat av viljan att ge ekonomin en opolitisk karaktär. Men det är intressant att konstatera att den borgerliga teorin om underutveckling har totalt misslyckats och att de bästa borgerliga ekonomerna erkänner det, d.v.s. de som är mottagliga för argument som kritiserar motsägelserna i deras resonemang och motsättningarna mellan deras teori och de faktiska förhållandena.

RG: *Du kritiserar också Walt Rostows teori om den ekonomiska tillväxtens stadier. Men är inte det till att spilla på krutet? Ingen ekonom av betydelse försvarar väl Rostow och Andre Gunder Frank har ju redan skjutit i sank hans teori i Sociology of Development and Underdevelopment of Sociology (Zenit Reprint)?*

Javisst. Rostow har inget som helst vetenskapligt värde och idag vågar ingen försvara Rostow med undantag för de allra sämsta lärarna. Men det var annorlunda bara för några år sedan. Hans bok kom ut 1960 och under nästan tio år har Rostows teori varit den viktigaste på universitetsnivå, d.v.s. tanken att ekonomisk tillväxt till varje pris utgör utvecklingsproblemets kärna. Men även om Rostow idag har förlorat allt vetenskapligt gehör så finns hans teori kvar bland politiker och teknokrater — 'beslutsfattarna' — i såväl de utvecklade som de underutvecklade länderna.⁴

RG: *Du menar alltså att man inte har mycket att hämta i den borgerliga ekonomiska teorin när det gäller att analysera underutvecklingsproblemen. Men vad finns då att hämta hos de marxistiska klassikerna?*

² S.A. kallar de imperialistiska länderna för 'centrum' och de behärskade länderna för 'periferin'. Anm. RG

³ Hans Singer: Distribution of Gains from Trade and Investment — Revisited, stencil First Interpag Conferens, Institute of Development Studies, Brighton, May 28th 1971.

⁴ För SIDA:s del visas anknytningen till Rostows teori tydligt i de funderingar som Sixten Heppling publicerade i SIDA-Rapport nr 4/1970 under titeln 'Långtidsperspektiv på u-hjälpen'. RG

Jag tror att man måste dela upp svaret. Vad beträffar Marx — framför allt då Kapitalet — finner vi inte där något färdigt svar på underutvecklingens problem, eftersom Kapitalet inte innehåller en teori om det världskapitalistiska systemet ens under Marx tid utan en teori om det kapitalistiska produktions sättet i dess renaste form. Han hade aldrig tid, även om han hade intentionen att utarbeta en teori om det världskapitalistiska systemet. Men det finns naturligtvis hos Marx en mängd indikationer och metodiska anvisningar som alltid är värdefulla. Personligen tror jag emellertid inte att man ska försöka finna lösningar hos Marx på problem som inte fanns under hans tid för Marx är inte en gudom utan en vetenskapsman.

Marx analys är gjord inom ramen för konkurrenskapitalismen som var den enda kapitalism som fanns på hans tid. Och det är därför som det perspektiv som Marx förutsåg för kolonierna, främst Indien, visat sig historiskt felaktigt och jag har aldrig tvekat att säga det. Jag tror att Marx syn på kolonisationen kommit att dementeras av utvecklingen just därför att den inte tog hänsyn till den framtida övergången från konkurrenskapitalismen till monopolkapitalism. D.v.s. Marx analys är inte falsk utan den har blivit förlegad genom förändringar i själva systemet.

Senare utvecklades hela diskussionen om imperialismen som kulminerade med Lenins *Imperialismen som kapitalismens högsta stadium*. Också vad beträffar Lenin tror jag inte att man förminskar hans betydelse genom att säga att *Imperialismen* tar upp problemet ur en speciell synvinkel, d.v.s. först och främst förändringarna i kapitalismens centrum och uppkomsten och utvecklingen av monopolen och deras betydelse. Lenin var ledare för en revolutionär rörelse i Ryssland och ställde bara upp problem som berörde denna rörelses kamp. Han försökte aldrig t.ex. att göra en teoretisk analys av vad som hände i Indien eller Argentina. Han försökte se dessa förändringars konsekvenser för den del av världen som han hade ett ansvar för. Det finns således inte hos Lenin någon analys av det världskapitalistiska systemet utifrån periferins synpunkt. Olyckan har varit att arbetet inte framskred efter Lenin. I periferin har man inte gjort några analyser på mycket lång tid och jag tror att man mycket blygsamt måste acceptera att det är först under det senaste årtiondet och främst i Latinamerika som den här analysen har börjat utföras på ett systematiskt sätt. Även om det finns åsiktsdifferenser och nyanser kan man ändå säga att det finns en latinamerikansk strömning som för första gången öppnar vägen för en helt systematisk analys av kapitalismens utveckling i periferin.

RG: *Liksom en rad andra marxistiska ekonomer ser du underutvecklingen som ett resultat av kapitalismens utveckling i vad du kallar periferin. Vilka mekanismer ligger bakom denna process?*

Jag påstår att begreppet underutveckling inte har någonting att göra med begrepp som traditionalism och att underutvecklingen är ett resultat av periferins integration i det världskapitalistiska systemet. Det här kunde förefalla originellt för femton år sedan⁵ men idag är det verkligt banalt. Det är banalt i den meningen att alla är överens om det inte bara bland marxister utan man erkänner i allt större utsträckning bland alla ekonomer som sysslar med u-landsproblemen detta uppenbara faktum. Jag citerade ju nyss Hans Singer. Man skulle likaså kunna säga att detta varit kärnan i Prebischs arbeten sedan 1948. På den här punkten tror jag inte att det finns någon diskussion utom med eftersläntarna som visserligen är många på universiteten men som är utan betydelse när det gäller att utveckla teorierna om de här

⁵ Samir Amin gjorde det redan 1957 i doktorsavhandlingen *Les effets structurels de l'intégration internationale des économies pré-capitalistes*. Anm. RG.

problemen. De fortsätter att prata strunt och säger att underutveckling är detsamma som fattigdom och förväxlar det medeltida Europa med dagens Indien o.s.v. När det gäller underutvecklingens mekanismer tror jag att man måste periodisera historien. Personligen urskiljer jag tre väsentliga faser: den merkantilistiska kapitalismen före den industriella revolutionen, konkurrenskapitalismen och monopolkapitalismen. Var och en av dessa faser motsvaras av speciella funktioner för periferin. T.ex. under den merkantila kapitalismen var periferins väsentligaste roll att underlätta kapitalackumuleringen hos den europeiska kommersiella bourgeoisin som genom monopol kontrollerade handeln med kolonierna. Till detta kommer ekonomiska mekanismer som slavhandeln, slavekonomin i Amerika och handelskompanier liksom vissa former för politisk organisation av den nya världen.

Med den industriella kapitalismen förändras periferins roll. Dess uppgift blir väsentligen att leverera billiga råvaror för att minska de element som bildar det konstanta kapitalet och å andra sidan att i vissa fall leverera billiga livsmedel för att minska arbetskraftens värde i Europa. De mekanismer som korresponderar till detta stadium är den enkla handeln mellan det industrialiserade Europa och den råvaruexporterande koloniserade periferin. Med andra ord är periferins funktion att vara ett av medlen för att motverka profitkvotens tendensiella fall genom att minska det konstanta och det variabla kapitalets värde.

Med monopolkapitalismen behåller periferin samma funktioner men medlen kompletteras med direkta investeringar från monopolkapitalets sida i periferin.

I *l'Accumulation* urskiljer jag de här tre faserna men jag ger också ett perspektiv på vad som förefaller bli en fjärde period. Jag tror att man kan säga mer om denna nu eftersom en stor del av framförallt den latinamerikanska forskningen diskuterar hur den här fjärde fasen håller på att ta form och kanske ersätta de gamla formerna för dominans. Men vi ska kanske återkomma till detta längre fram.

RG: *Vill du först förklara vilken roll periferin spelat kvantitativt sett i kapitalackumuleringen på världsnivå?*

Det är svårt att ge ett generellt svar men dess roll har varit enorm. Under den första perioden spelade, som Marx påpekade i *Kapitalet*, periferin en central roll i den ursprungliga ackumuleringen. Under den andra och tredje perioden kan denna roll visserligen kvantitativt förefalla marginell i ekonomiska termer (nationalinkomst, utrikeshandel, kapitalflöden) men å ena sidan har rollen inte varit negligerbar och å andra sidan har den varit bestämmande för blockeringen av periferins utveckling och av periferins ekonomiska inriktning. Det är uppenbart att detta inflytande varierat från land till land beroende på graden av integration i det kapitalistiska systemet. Ett land som Kuba förvandlas till en gård för produktion av billigt socker till USA och Egypten förvandlas till en bomullsplantage för de engelska industrierna. I dessa båda länder har naturligtvis effekterna varit betydligt större än i länder som varit marginella i det världskapitalistiska systemet: t.ex. Peru, Ecuador, Bolivia, Afganistan eller tropiska Afrika.

RG: *Sedan Emmanuel publicerat sitt verk om det s.k. ojämna utbytet har det utvecklats en livlig diskussion om den här frågan. Vilken roll spelar det ojämna utbytet i relationerna mellan centrum och periferi och vilken betydelse har Emanuels teoretiska arbete?*

Jag skulle till och med våga säga att den mekanism genom vilken transfereringen av värden från periferin till centrum sker är ojämnt utbyte. Nu finns det i den här frågan en stor diskussion och många tvetydigheter. Kanske till och med ojämnt utbyte inte är särskilt väl valt, och en del av diskussionen har gått vilse just genom själva uttrycket. Några har t.ex. sagt

att teorin om ojämnt utbyte inte har någon mening eftersom den handlar om cirkulation medan problemen befinner sig på produktionssättets nivå etc. Vissa har t.o.m. mycket snabbt och enkelt försökt göra sig kvitt problemet med ojämnt utbyte genom att kalla teorin 'proudhonism' eller småborgerlig etc. Alltså måste man uttrycka sig klart på den här punkten.

Marx definierar det kapitalistiska produktionssättet abstrakt genom existensen av tre marknader: (1) en allmän varumarknad. Alla produkter blir varor. (2) en allmän arbetsmarknad d.v.s. arbetskraften blir själv en vara och det existerar en enhetlig arbetsmarknad. (3) själva kapitalet som är en social relation tar formen av en vara och underkastas en marknads lagar: det finns rörlighet hos kapitalet och följaktligen ojämnheter i profitkvoten. Dessa tre abstrakta villkor kännetecknar det kapitalistiska produktionssättet enligt Marx och han visar hur värdelagen fungerar i det kapitalistiska produktionssättet. Det är uppenbart att värdelagen inte uppträder på samma sätt i de kapitalistiska produktionssättet som i t.ex. den enkla varuproduktionen. I den enkla varuproduktionen är värde och pris synonyma. Som Marx visar i *Kapitalets* tredje band uttrycks värdelagen genom en transformation av värdet i ett prissystem som han kallar produktionspriser.

Den här frågan är så mycket mer betydelsefull som den viktigaste attacken från borgerligt ekonomiskt håll på marxismens koncentreras just på detta. Med utgångspunkt från en positivistisk syn har de intelligentaste marginalisterna insett att skillnaden är filosofisk: antingen en positivistisk syn eller en icke-positivistisk syn. Schumpeter säger t.ex. i *History of Economic Analysis* att det marxistiska systemet är perfekt och ger en korrekt beskrivning men är onödigt. Vi behöver inte gå över värdet för att förstå fenomenen, säger han. Man kan direkt förstå via priserna hur systemet fungerar. Genom att inta denna position försöker han dölja precis det som Marx ville visa nämligen värdets ursprung i den sociala strukturen. Om vi nu betraktar det världskapitalistiska systemet kan man lika abstrakt definiera det genom tre villkor: (1) en allmän varumarknad, produkterna blir internationella varor och det finns ett världsmarknadspris. Visserligen finns det hinder i vägen men i en abstrakt definition är detta den grundläggande tendensen. (2) en internationell kapitalmarknad d.v.s. kapitalet cirkulerar inte bara nationellt utan tenderar att internationaliseras. (3) Men det finns ingen internationell arbetsmarknad utan en serie nationella marknader. Man kan alltså säga att det världskapitalistiska systemet inte är ett världskapitalistiskt produktionssätt utan ett konglomerat av system. Eftersom alla produkter är internationella varor finns det ett problem med internationellt värde. Det är ett objektiva problem hur detta internationella värde fixeras och hur världsmarknadspriserna fungerar. Precis på samma sätt som det är ett problem för Marx när han i ett helt band av *Kapitalet* undersöker hur prissystemet bestäms utifrån värdesystemet i det kapitalistiska produktionssättet. Jag menar inte bara att man kan utan måste undersöka hur prissystemen bestäms i det världskapitalistiska systemet med utgångspunkt från värdet. Redskapet i denna analys är enligt min mening nödvändigtvis detsamma som Marx utnyttjade för att studera transformationsproblemet. Det är detta schema som Emmanuel har utnyttjat i sin bok och på den här punkten är jag fullständigt ense med honom. Och vad upptäcker man då? Jo, man upptäcker något som förefaller ganska odiskutabelt och uppenbart men på ett vetenskapligt sätt: Man konstaterar att periferin just genom själva uppsplittringen av den internationella arbetsmarknaden har lägre löner än centrum vid samma produktivitet, d.v.s. mervärdekvoten är högre i periferin än i centrum. Om man accepterar detta faktum och sätter in det som en hypotes i Marx' schema upptäcker man att det innebär en transferering av värden från periferin till centrum. Med andra ord det världskapitalistiska systemet tenderar att centralisera kapitalet till centrum där det är rikligast och inte sträva mot en jämn fördelning. Jag menar att denna upptäckt inte kan kritiseras utan måste försvaras till hundra procent. Det

rör sig här om en logisk, normal och nödvändig utvidgning av transformationen av värden till produktionspriser på global nivå helt i Marx anda.

Men på samma sätt som Marx inte är positivist, d.v.s. inte gör en analys av prissystemet utan undersöker relationen mellan pris och värde, får man inte på internationell nivå göra halt med analysen av det ojämna utbytet för då stannar man på ett ytligt plan och förlorar insikten om vad som är de här förhållandenas kärna och ursprung. Analysen av det ojämna utbytet reser omedelbart en fråga: Varför finns det en skillnad vid samma produktivitet mellan lönerna i periferin och i centrum? Med andra ord: varför är mervärdeskvoten högre i periferin? Det första svaret blir naturligtvis omedelbart att tillgången på arbetskraft är betydligt större i periferin. Men varför är då tillgången på arbetskraft större i periferin? Jo, därför att periferins sociala formationer är olika centrums. Man måste då omedelbart ställa frågan: Vilka mekanismer har medfört denna skillnad mellan dessa olika schema formationer och vilka konsekvenser har denna skillnad för kapitalackumulationens mekanismer? Man tvingas alltså att utifrån den ytliga iakttagelsen om världsmarknadspriserna ställa de grundläggande frågorna om de sociala formationernas natur i periferin.

RG: Vari består då skillnaderna mellan de sociala formationerna i centrum och i periferin och vilket är ursprunget?

Det världskapitalistiska systemet består av ett centrum och av en periferi. Centrum kännetecknas av att vara självcentrerat d.v.s. det har fötts historiskt på grundval av den nationella bourgeoisins utveckling och genom förstörelsen och absorptionen av förkapitalistiska strukturer. Samtidigt som detta självcentrerande system skapats har det utvidgat sig och erövat en periferi. I periferin har det kapitalistiska systemet introducerats utifrån och inte fötts ur den interna dialektiken mellan produktivkrafter och produktionsförhållande. Följaktligen är periferins bourgeoisie en produkt av integrationen i det kapitalistiska systemet. Centrums kapital har exploaterat periferin efter sina egna behov — alltså ackumulation i centrum — vilket givit periferin en utåtriktad karaktär. Denna karaktär är ursprung till skillnaderna mellan de sociala formationerna. Centrums formationer är självcentrerade och periferins alltså utåtriktade och orienterade mot centrum. Med andra ord: Det finns ingen symmetri mellan centrum och periferi. Det är den utåtriktade karaktären hos periferin som förklarar varför arbetsmarknaden i periferin inte har samma karaktär som i centrum vilket i sin tur förklarar varför lönerna kan hållas låga i periferin. Naturligtvis finns det också andra historiska skäl som proletariats organisation, fackföreningar o.s.v., men dessa organisationer har bara kunnat uppnå resultat eftersom de objektiva villkoren tillät det. I ett självcentrerat kapitalistiskt produktionssätt

kan inte lönerna ligga på vilken nivå som helst: mervärdekvoten kan inte vara vilken som helst. Det finns en nödvändig relation mellan mervärdekvoten — alltså reallönen — och produktivkrafternas utveckling. Om mervärdet av något skäl skulle komma att öka mycket starkt i centrum skulle denna höjning förhindra kapitalackumulationen, eftersom en del av mervärdet inte längre skulle kunna förverkligas inom systemet. Följaktligen finns det en objektiv relation mellan mervärdekvoten och produktivkrafternas utvecklingsnivå på nationell nivå. I periferin är däremot systemet öppet och därför kan mervärdekvoten höjas eftersom profitterna inte måste återinvesteras. Där finns alltså inget problem med att förverkliga mervärdet hur stor mervärdekvoten än är. Av detta objektiva skäl har mervärdekvoten kunnat höjas bit för bit i periferin.

Förmodligen var mervärdekvoten vid mitten på 1800-talet ungefär densamma i periferin som i centrum. Men den har förblivit ganska stabil i centrum medan den höjts i periferin till följd av

det utländska kapitalets direktinvesteringar som ökat produktiviteten utan att proletariatet eller de halvproletariserade massorna kunnat tillkämpa sig högre reallöner och detta är den grundläggande orsaken till ojämnt utbyte.

RG: *Kan man dra några politiska slutsatser av den här analysen av det ojämna utbytet, till exempel vad beträffar de revolutionära förutsättningarna i centrum och i periferin?*

Några omedelbara politiska slutsatser kan man inte dra. Analysen ger bara möjlighet att ställa problemen på ett korrekt sätt. Om man tror att man utifrån en undersökning av hur världsmarknadspriserna bestäms kan dra omedelbara politiska slutsatser hamnar man i ekonomism. Det vore precis som att säga att t.ex. ju lägre lönerna är desto bättre är de revolutionära förutsättningarna. Varje tankesystem som drar mekaniska kopplingar mellan ekonomiska förhållanden och politiska attityder glömmer att det existerar en överbyggnad och en dialektik mellan bas och överbyggnad. Följaktligen förvandlar man marxismen till en mekanisk, ekonomistisk determinism.

RG: *Betyder analysen av det ojämna utbytet att arbetarklassen i centrum på något sätt skulle exploatera arbetarklassen i periferin?*

Det är också en sak som har sagts i diskussionen och som är fullständigt meningslös eftersom det i ett marxistiskt tankesystem bara är bourgeoisin som kan exploatera och jag kan inte se hur ett proletariat skulle kunna exploatera ett annat — det vore precis som att om lönerna höjdes i ett land så skulle proletariatet börja exploatera bourgeoisin. Det är absurt. Ojämnt utbyte betyder bara att bourgeoisin exploaterar proletariatet i hela världen, i centrum liksom i periferin, men inte med samma intensitet. I periferin är intensiteten större eftersom det finns möjlighet till det.

RG: *Du har i olika sammanhang försökt precisera vad ekonomisk underutveckling är för något genom att presentera tre strukturella kännetecken. Skulle du kort vilja återge dem?*⁶

I *l'Accumulation* gav jag tre kännetecken på underutveckling. Det är:

- (1) ojämnheter i produktivitet mellan olika sektorer,
- (2) osammanhängande ekonomisk struktur,
- (3) starkt strukturellt utländskt beroende.

Jag skrev i min bok att man med de här kännetecknen på underutveckling går från det mest uppenbara till det minst uppenbara men väsentligaste, d.v.s. man börjar med att konstatera skillnader i produktivitet; det som brukar kallas dualism och den dualistiska teorin stannar där. Den är inte falsk men den belyser bara det ytligaste. Sedan tar man ett steg till och upptäcker att dessa ojämnheter i produktivitet beror på att det ekonomiska systemet är osammanhängande och att de enheter som bildar helheten inte är integrerade i ett självcentrerat system som i centrum. Istället är de förlängningar av ett system vars gravitationscentrum befinner sig i centrum. Men jag tvingades omedelbart att undersöka ursprunget till denna osammanhängande ekonomi och fann den i den utländska dominansen. Jag tror att här finns en av bristerna i boken. Jag har nämligen inte tillräckligt understrukturerat att denna strukturella bestämning av underutvecklingen praktiskt taget överallt motsvarar dess nuvarande stadium. Men de här kännetecknen är varken nödvändiga eller eviga.

RG: *Nyckelbegreppet i din beskrivning av underutvecklingens kännetecken är vad du kallar*

⁶ För en utförligare diskussion om detta se *Zenit* nr 15 (1969) [*Artikeln ovan – Red*].

'désarticulation', d.v.s. att ekonomin har en osammanhängande struktur. Men det tycks som om du bara åsyftar industrisektorn och riskerar då inte begreppet att förlora sin giltighet i länder som till exempel Brasilien som tenderar att få en integrerad industriell struktur?

Om du har förstått vad jag sagt på det viset beror det på att jag uttryckt mig illa och jag erkänner att det finns många tvetydigheter i min beskrivning av den osammanhängande ekonomiska strukturen.

Begreppet bör inte bara förstås för den industriella sektorn utan för hela ekonomin. Tag exemplet Brasilien där det finns en interindustriell integration men också en brist på sammanhang mellan jordbruk och industri. Som du själv påpekat har Brasilien en egendomlig utrikeshandelsstruktur: export som ett u-land men import som ett utvecklat land. Det beror på att det finns en integrerad industri men ingen integrerad nationell ekonomi.

För det andra vill jag säga att bristen på industriell integration ändå är det förhärskande i de underutvecklade länderna: hela Asien — t.o.m. Indien — hela Afrika och Arabvärlden och Latinamerika förutom tre länder nämligen Brasilien och delvis Argentina och Mexico. Man kan alltså inte säga att problemet med osammanhängande ekonomisk struktur redan övervunnits.

För det tredje har du rätt i att vi bör intressera oss för vad som håller på att utvecklas. I t.ex. Brasilien och Mexico har man alltså en industriell integration men jag vill till detta foga två iakttagelser

(a) där finns förmodligen en storlekseffekt. Vad som är möjligt i Brasilien är det förmodligen inte på Costa Rica eller i ett afrikanskt land, kanske inte ens i Argentina eller Chile. Detta är en punkt som man inte tillräckligt uppmärksammat och den har inte bara ekonomiska utan också politiska aspekter. Man kan göra en intervention och reglera problemen i Dominikanska republiken — det har vi ju sett men i Brasilien eller i Mexico är det svårare.

(b) I det nuvarande stadiet av uppdelning i centrum—periferi ökar motsättningarna. Följaktligen är det riktigt att i ett socialistiskt perspektiv stödjade sig på denna motsättning som en av systemets svagaste punkter. Kanske får man inte någon socialistisk omvandling av världen under lång tid. Och om så inte sker så kommer det kapitalistiska systemet att övervinna denna motsättning — eftersom det överlever — och motsättningen kan då förändra form och flyttas från en nivå till en annan. Den aktuella formen kan försvinna men jag menar inte att sjuttio-talet — FN:s s.k. andra utvecklingsårtionde — kommer att betyda att kapitalismen kan lösa sina problem. Men låt oss säga som kineserna att det kan dröja tusen år och då kan kanske kapitalismen förverkliga en homogenisering av världen. Utan att bedriva futurologi så kan man se vad som kan hända genom att betrakta fallet Kanada. Det är ett land som jag inte kallar underutvecklat eftersom de kännetecken jag givit inte finns där. Ändå är man generad över att säga att det är ett land som alla andra eftersom där inte finns något nationellt kapital. Det är USAs kapital och Kanada är bara en provins i USA. Men varför säger man att det rör sig om utländskt kapital i Kanada men inhemskt när det gäller Oklahoma? Jo, eftersom det finns en nationalstat som utgör ett problem. Man skulle kunna föreställa sig att Mexico i sin tur kommer att utvecklas av det nordamerikanska kapitalet och bli en provins i USA. Motsättningen förflyttar sig till den politiska-kulturella nivån i den meningen att Mexico förblir Mexico ur kulturell synpunkt och utgör en egen stat. Ackumuleringen kommer att ske från USA där de stora monopolen koncentrerar forskningen och de teknologiska innovationerna. Man skulle alltså se hur dominans-mekanismerna inte längre är i industriernas geografiska lokalisering utan problemet med vetenskapens och teknikens monopolisering. Jag tror dock att

om man alltför mycket betonar den här möjligheten så glömmer man vad som händer 1971 i världen och intresserar sig bara för vad som kan hända år 3000. Likväl kan det vara nyttigt att analysera problemet och en hel strömning i forskningen i USA och Latinamerika lägger tonvikten på detta. Inte bara marxister som Theotonio dos Santos⁷ utan också borgerliga ekonomer som Hans Singer.

RG: Efterhand som det här teknologiska beroendet utvecklas så blir ju det gamla sättet att nå ekonomiskt oberoende, nämligen genom nationalisering och industrialisering, allt mer ineffektivt. Hur kan då en ekonomisk frigörelse genomföras?

Till det gamla stadiet svarade en politisk linje som kan sammanfattas i två begrepp: nationalisering och industrialisering. De båda linjerna har visat sig alltmer otillräckliga efterhand som det kapitalistiska systemet utvecklats. Ta t.ex. diskussionen om val av industrier — arbetsintensiv resp. kapitalintensiv — som var på modet för femton år sedan. Den utvecklades ungefär så här: 'radikalerna' förespråkade en kapitalintensiv teknik medan 'reaktionärerna' förespråkade en arbetsintensiv teknik i u-länderna. Båda riktningarna var ekonomistiska. För 'reaktionärerna' var det respekten för den kortsiktiga privata räntabiliteten och för de andra var det maximeringen av tillväxttakten. Men det dilemma som de konstruerade var ett falskt dilemma för det väsentligaste problemet ligger utanför. Man betraktade tekniken som något givet och det var den rena vetenskapen som bestämt ett visst antal möjliga tekniska lösningar. Ekonomen stod inför detta faktum som kom till honom från himlen, från Vetenskapen. Om man emellertid tänker på att centrum har det exklusiva monopolet på den teknologiska forskningen och att den är inriktad på dess objektiva behov så är periferins verkliga problem att skapa en vetenskaplig och teknologisk självständighet och att göra innovationer som motsvarar dess problem. Det fordras alltså en vetenskaplig och teknologisk grundforskning.

I den här frågan finns det mycket att lära från den kinesiska erfarenheten för det är bara i Kina i hela den s.k. tredje världen som det finns verkligt autonom vetenskaplig och teknisk forskning som behandlar problem som hänger samman med övergångsekonomis behov. Man nöjer sig inte med att kopiera tekniska lösningar som utvecklats på andra håll. Det finns också en politisk aspekt på det här problemet. Jag tror att man bör skilja på två olika modeller. Den ena är maximering av tillväxten till varje pris som var den sovjetiska vägen — d.v.s. t.o.m. till priset av den socialistiska sammanhållningen. Den andra vägen är en förstärkning och utveckling av den socialistiska sammanhållningen till varje pris. D.v.s. man strävar inte efter att göra som kapitalismen skulle ha gjort men under statens ledning. Erfarenheten har visat att man då utvecklar något som är väldigt lite socialistiskt. Utvecklingen av den socialistiska sammanhållningen står likväl inte i någon motsättning till ekonomisk tillväxt för det rör sig inte om att som hippies och Rousseau återgå till den ädle vilden. Jag menar bara att det väsentliga målet under övergångsperioden är att stärka den socialistiska sammanhållningen och jag tror att vad kineserna kallar 'masslinjen' eller 'politikens primat' är uttryck för denna strävan. Man bygger ett samhälle som inte är kapitalistiskt och man förkastar kapitalismens värderingar. Övergångsfasen bör förbereda socialismen och inte förhindra den. □

⁷ Theotonio dos Santos idéer finns kortfattat presenterade i hans essä *The Structure of Dependence*, *The American Economic Review*, vol LX, no 2 May 1970.